

JAKUB MŁYNARSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

j.mlynarski@student.uksw.edu.pl

ORCID: orcid.org/0009-0007-9272-6165

LITURGIA EUCHARYSTYCZNA JAKO ŚRODEK EDUKACJI EKOLOGICZNEJ

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2024.020>

Streszczenie

Artykuł zarysowuje obecny stan dyskursu teologicznego w kwestii. Jednocześnie wyznacza pilne zadanie teologii, polegające na rozpowszechnieniu swoich odkryć. Jako idealne „narzędzie” do osiągnięcia tego celu proponuje Mszę świętą, która zawiera w sobie całe nauczanie Kościoła. Wymienia przykładowe teksty, symbole oraz znaki zawarte w Eucharystii, które mają przesłanie ekoteologiczne oraz je wyjaśnia. Artykuł zachęca również do prowadzenia formacji liturgicznych, które uzdolniłyby ludzi do pełnego rozumienia treści zawartych w liturgii.

Słowa kluczowe: ekoteologia, teologia, liturgia, ekologia, Eucharystia, edukacja liturgiczna, formacja liturgiczna

*EUCCHARIST AS A MEANS OF ECOLOGICAL EDUCATION***Abstract**

An article outlines the current theological discourse on the issue of ecology. Moreover, it identifies the urgent task of theology to disseminate its conclusions. It proposes the Holy Mass as the ideal “instrument” to achieve this goal, as it encompasses the entire teaching of the Church. The article lists and explains some examples of texts, symbols, and signs contained in the Eucharist that carry the ecological message. It also encourages the promotion of liturgical formation that would enable the faithful to fully understand the contents of the liturgy.

Keywords: ecotheology, theology, liturgy, ecology, Eucharist, liturgical education, liturgical formation

Obecnie jedną z najczęściej podnoszonych kwestii jest wpływ człowieka na środowisko naturalne. Jest to także interesujący temat dla teologii, która włącza się w te rozważania poprzez ekoteologię, upatrując fundamentalnej przyczyny pogłębiającego się kryzysu ekologicznego w źle ujętej antropologii¹. Papież Benedykt XVI, rozważając relację między człowiekiem a stworzeniem, wskazuje na obecne w kulturze destrukcyjne postawy wobec środowiska². Pierwszą jest antropocentryczny instrumentalizm. Oznacza instrumentalne wykorzystywanie zasobów natury uzasadniane wyjątkowym statusem człowieka wśród stworzeń. Postawie łupieżczego wykorzystywania zasobów towarzyszy brak jakiegokolwiek troski o środowisko naturalne, używanie go bez jakichkolwiek granic, co prowadzi do jego degradacji³. Drugą skrajnością jest traktowanie natury jako czegoś ważniejszego niż człowiek, czyli biocentryzm⁴. Ks. Czesław Bartnik ujmując ten problem dosyć podobnie, jako przyczynę podając odrzucenie dogmatu o stworzeniu świata. Według niego nieuznawanie powyższej prawdy wiary skutkuje dwiema skrajnymi postawami – materializmem lub panteizmem⁵. Warto dodać, że odrzucenie dogmatu nie musi być w pełni świadome. Może ono wynikać z braku wiedzy, błędnego zrozumienia czy innych przyczyn. Z tego wynika, że jednym z podstawowych

¹ Por. B. Jurczyk, *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Opole 2002, s. 140.

² J. Babiński, *Ekoteologia*, Warszawa 2020, s. 76.

³ Benedykt XVI, *Niech Duch Święty odnowi ten kraj* (przemówienie podczas ceremonii powitania na XXIII Światowych Dniach Młodzieży, 18.VII.2007), „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9(2008), s. 11–12; Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, Kraków 2009, 21.

⁴ Por. tamże, 48; J. Babiński, *Ekoteologia*, s. 77.

⁵ Por. Cz. S. Bartnik, *Dogmatyka katolicka. Tom I*, Lublin 2000, s. 249.

zadań teologii współcześnie jest przekonanie człowieka do przyjęcia antropologii, mającej u podstaw biblijne stworzenie świata, uwzględniającej wartość zarówno osoby ludzkiej jak i natury, dookreślając ich relacje, zasady współżycia i cel⁶.

W realizacji tego zadania bardzo pomocny może być przekaz treści, jakie niesie za sobą celebrowanie Mszy świętej. Uczestnictwo w niej jest niezwykle intensywnym kontaktem z żywą teologią; jest źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha⁷. Liturgia Mszy Świętej zawiera w sobie, jak pragnę wykazać, mnóstwo treści ekologicznych, które każdy uczestnik może dostrzec i przeżyć, o ile jest odpowiednio przygotowany do uczestnictwa w liturgii. Do pełnego zrozumienia tych treści konieczna jest uprzednia formacja, która w efekcie ma uzdolnić człowieka do rozumienia liturgicznych znaków, symboli i słów⁸. Dla człowieka, który uczestniczy w takiej formacji, każda Msza Święta stanie się swoistą katechezą. Jest to możliwe, ponieważ jak mówi *Katechizm*: „Eucharystia jest streszczeniem i podsumowaniem całej naszej wiary”⁹. Słusznie więc możemy się spodziewać, że znajdziemy w jej treściach wszystko to, w co wierzy i czego naucza Kościół. Ekoteologia w aspekcie dogmatycznym zakorzeniona jest w kreatologii, to z niej wyciąga swoje wnioski o uprzywilejowanym miejscu człowieka w świecie oraz o jego wyjątkowym zadaniu polegającym na trosce o środowisko naturalne¹⁰. Jednak współczesna teologia ekologiczna, poza protologią, zajmuje się również chrystologią (w aspekcie soteriologicznym) oraz eschatologią¹¹. Dogmat o stworzeniu świata przez Boga implikuje niezbywalną wartość i godność wszelkich istot¹². Chrystusowe Wcielenie i Odkupienie uzdrawiają relację między stworzeniami oraz wprowadzają harmonię między światem a Stwórcą¹³. Zaś kwestie eschatologiczne ukazują nam ostateczne przeznaczenie bytów stworzonych¹⁴. To wszystko pozwala całościowo spojrzeć na stworzenia, ich początek, zbawienie i ostateczny cel. Ten fakt jest pomocny w poszukiwaniu tego, co chce nam przekazać Kościół (poprzez liturgię eucharystyczną) o człowieku, jego relacji do stworzenia, wartości i celu materii. Tam, gdzie liturgia poprzez znaki, symbole czy teksty eucharystyczne dotyka aspektów kreatologicznych,

⁶ Por. J. Babiński, *Ekologiczna interpretacja kreatologii*, w: *Credo Domine, adiuva incredulitatem meam. Księga jubileuszowa dedykowana Ojcu Profesorowi Jackowi Salijowi OP*, red. J. Kupczak, C. Smuniewski, Poznań-Kraków 2017, s. 98.

⁷ *Konstytucja o Liturgii Świętej „Sacrosanctum Concilium”*, Poznań 2002, 14.

⁸ R. Guardini, *Liturgia i formacja liturgiczna*, Kraków 2022, s. 26.

⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2012, 1327.

¹⁰ J. Babiński, *Stworzonność człowieka jako fundament ekologicznej odpowiedzialności*, „Forum Teologiczne” 21(2020), s. 125.

¹¹ J. Babiński, *Ekoteologia*, s. 140.

¹² Tamże, s. 112.

¹³ Tamże, s. 127.

¹⁴ Tamże, s. 140.

soteriologicznych lub eschatologicznych, tam możemy doszukać się kwestii ekologicznych.

1. EKOLOGICZNY WYMIAR TEKSTÓW EUCHOLOGIJNYCH

W ciągu roku liturgicznego podczas Mszy świętej usłyszeć możemy wiele różnych tekstów odnoszących się do kwestii ekologicznych. W niniejszym opracowaniu celem jest wykazanie ich obecności i przesłania, jakie z sobą niosą. Dlatego przywołane przykłady będą miały jedynie charakter ilustracyjny. Przywołuję te teksty, które wydają mi się dotyczyć kwestii ekologicznej w najbardziej jednoznaczny sposób oraz mieć największy potencjał wychowawczy, rozumiany jako częstotliwość występowania. To spowodowało pominięcie obecnych w Mszale mszy w różnych potrzebach (np. msza po zebraniu plonów ziemi) z powodu ich małej wartości w procesie edukacyjnym i wychowawczym ludu Bożego. Trzeba też zauważyć, że z tych formularzy korzysta się raczej rzadko, a co za tym idzie, niewiele osób ma okazję je usłyszeć.

Pierwszym i szczególnie istotnym tekstem, ze względu na częstotliwość występowania na mszy świętej jest modlitwa odmawiana podczas przygotowania darów: „Błogosławiony jesteś, Panie, Boże wszechświata, bo dzięki Twojej hojności otrzymaliśmy chleb, który jest owocem ziemi i pracy rąk ludzkich; Tobie go przynosimy, aby stał się dla nas chlebem życia. (...) Błogosławiony jesteś, Panie, Boże wszechświata, bo dzięki Twojej hojności otrzymaliśmy wino, które jest owocem winnego krzewu i pracy rąk ludzkich; Tobie je przynosimy, aby stało się dla nas napojem duchowym”¹⁵. Ważne są okoliczności odmawiania tej modlitwy, chwile przed nią na ołtarzu zostają złożone chleb i wino, czyli pokarm dla ludzi, czynnik konieczny do przeżycia (nad ich szczegółową symboliką pochyłę się w dalszej części pracy). Jest to modlitwa dziękczynna za stworzenie, które Bóg dał człowiekowi. Harmonia między człowiekiem a stworzeniem jest warunkiem koniecznym, aby ziemia wydała plony, a człowiek przetrwał. Człowiek, w odpowiedzialny sposób zarządzając stworzeniem, może liczyć na „nagrodę” w postaci pokarmu utrzymującego życie, a gdy odpowie na zaproszenie Boga i wraz ze stworzeniem wejdzie z Nim w harmonię, ów pokarm stanie się pokarmem duchowym – dającym życie wieczne. Tekst ten z całą pewnością przeciwstawia się stanowisku, jakie zajmuje przywołany we wstępie biocentryzm, ponieważ stawia człowieka w roli zarządcy stworzenia, które jest „prezenterem” Boga dla ludzi, tym samym nie popiera drugiej wymienionej przez papieża Benedykta XVI skrajności – antropocentrycznego instrumentalizmu – ponieważ fakt pochodzenia od Boga, bycie Jego stworzeniem implikuje niezbywalną wartość, polegającą na byciu chciwym, a więc

¹⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2013, s. 15*.

i miłowanym przez Niego, ponadto w owej modlitwie zaznaczony jest cel stworzenia, które przyniesione przez człowieka do Boga ma zostać przemienione w pokarm duchowy, ma uświęcać człowieka. Człowiek zaś, niejako biorąc udział w boskim *creatio continua*, ma dbać o świat, przemieniać go, tak aby powracał do swojej pierwotnej doskonałości i harmonii, tak aby jeszcze „dzisiaj” stawał się „nową ziemią”.

Idee zawarte w modlitwie ofiarowania darów zostają rozwinięte w niektórych prefacjach. Przykładem może być druga prefacja o Narodzeniu Pańskim zatytułowana *Wcielenie odnawia wszechświat*. Tak jej tytuł, jak i okres korzystania z niej, podpowiada szczególnie istotne kwestie soteriologiczne i chrystologiczne, które – jak zaznaczyłem we wstępie – są dogmatycznymi korzeniami ekoteologii. Refleksja nad tymi tekstami, traktującymi o tych prawdach, pozwala wysnuwać wnioski właściwe dla ekologii w ujęciu teologicznym. Już sam tytuł prefacji wskazuje na niezbywalną wartość nie tylko człowieka, ale także całego stworzenia, które Chrystus przyszedł odnowić, by przywrócić pierwotną harmonię: „On będąc niewidzialnym Bogiem ukazał się naszym oczom w ludzkim ciele, zrodzony przed wiekami zaczął istnieć w czasie, aby podźwignąć wszystko, co grzech poniżył, odnowić całe stworzenie i zbłąkaną ludzkość doprowadzić do Królestwa niebieskiego¹⁶”. Ta prefacja, podobnie jak modlitwa podczas przygotowania darów, wyraża prawdę o umiłowaniu przez Boga całego stworzenia, tym razem jednak przesłanką nie jest fakt stworzenia i pochodzenia od Boga, a kenozą Chrystusa, której równorzędnym celem, obok doprowadzenie ludzkości do Królestwa niebieskiego, było odnowienie stworzenia.

Kolejnym interesującym tekstem jest piąta prefacja na niedzielę zwykle: „Ty stworzyłeś człowieka na swoje podobieństwo i poddałeś mu wszechświat godny podziwu, aby w Twoim imieniu panował nad całym stworzeniem i chwalił Ciebie w Twoich dziełach, przez naszego Pana Jezusa Chrystusa¹⁷”. W tym tekście szczególnie zarysowuje się po raz kolejny wartość stworzenia oraz dookreślona zostaje relacja między człowiekiem a stworzeniem i zadania człowieka względem Boga i stworzenia. W tej modlitwie wartość natury zostaje uargumentowana poprzez jej piękno i dobro, które zostało jej nadane przy stworzeniu – jest godna podziwu. Ponadto podkreślone zostaje pochodzenie natury, która może być pomocna człowiekowi w poznaniu i chwaleeniu jej Stwórcy. Jednak w tej prefacji najważniejsza pozostaje nauka o relacji między Bogiem, człowiekiem i stworzeniem. Wprost zostaje powiedziane, że człowiekowi zostało poddane stworzenie, którym ma zarządzać w imieniu Boga. To oznacza, że zostało ono wydzierżawione, prawdziwym właścicielem pozostał sam Bóg¹⁸. Z tego wynika, że człowiek nie może

¹⁶ Tamże, s. 21*.

¹⁷ Tamże, s. 49*.

¹⁸ Por. A. Bonora, *Człowiek obrazem Boga w Starym Testamencie*, „Communio” 2(1982), s. 9.

natury wykorzystywać w szkodliwy dla niej sposób, bo nie jest jego własnością. Władanie światem jest służbą Bogu, powinno więc być spełnianiem Jego woli wobec stworzenia. Ponadto Bóg poddał świat każdemu człowiekowi, a co za tym idzie, każdy człowiek powinien w taki sposób zarządzać światem, by kolejne pokolenia ludzi odziedziczyły go w nienaruszonym stanie¹⁹, by stworzenie mogło służyć również im w odnajdywaniu Stwórcy, czy – jak to zostało podkreślone w pierwszej przywołanej przeze mnie modlitwie – poprzez dawanie pokarmu fizycznego oraz potencjalnie duchowego.

Pomocna w dalszym dyskursie jest z pewnością prefacja własna IV modlitwy eucharystycznej: „Tylko Ty, Boże, jesteś dobry i jako jedyne źródło życia powołałeś wszystko do istnienia, aby napęłnić swoje stworzenia dobrami i wiele z nich uszczęśliwić jasnością Twojej chwały. Stoją więc przed Tobą niezliczone zastępy Aniołów, którzy służą Tobie dniem i nocą, a wpatrzeni w chwałę Twojego oblicza nieustannie cześć Tobie oddają. Łącząc się z nimi, razem z całym stworzeniem, które jest pod niebem i wielbi Cię przez nasze usta, z radością wysławiamy Twoje imię”²⁰ oraz tekst, który uważam za najważniejszy, ze względu na jego godność wynikającą z bycia centrum Mszy świętej, czyli IV modlitwa eucharystyczna: „Wysławiamy Cię, Ojczy święty, bo jesteś wielki i wszystkie stworzenia głoszą Twoją mądrość i miłość. Ty stworzyłeś człowieka na swoje podobieństwo i powierzyłeś mu cały świat, aby służąc Tobie samemu jako Stwórcy, rządził wszelkim stworzeniem”²¹. Oba te teksty, poza prawdami, które zostały wyrażone w poprzednich przywołanych przeze mnie eucharystiach (czyli wartość natury wynikająca z bycia stworzoną przez Boga, dobro stworzenia, zarządzanie światem w imieniu Boga) dookreślają jeszcze bardziej relacje Boga, człowieka i stworzenia, a mianowicie podkreślają zadanie człowieka jako reprezentanta stworzenia przed Bogiem, głosu stworzenia. W człowieku łączą się dwie skrajności – rola służebna wobec Boga w zarządzaniu światem i spełnianiem Jego woli na ziemi oraz rola reprezentatywna przed Bogiem wobec stworzenia. Taka optyka jest kluczowa dla zachowania zdrowej antropologii, a co za tym idzie, dla powszechnego wypracowania wśród ludzi zmysłu proekologicznego, ponieważ człowiek jest w pełni człowiekiem, gdy swoją egzystencję przeżywa w naturalnej wspólnotce życia z wszystkimi stworzeniami, wtedy też staje się autentycznym i wiarygodnym reprezentantem świata, w którym natura prawdziwie dochodzi do głosu²².

Jak wspomniałem wcześniej – nie jest moim celem wyczerpać listy tekstów eucharystycznych, poruszających kwestie ekoteologiczne. Chciałem udokumentować

¹⁹ Por. Paweł VI, *Populorum progressio*, 17, https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html (24.02.2024).

²⁰ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 328*.

²¹ Tamże, s. 329*.

²² Por. Z. Łepko, *Antropologia kryzysu ekologicznego w świecie współczesnej literatury niemieckiej*, Warszawa 2003, s. 85–86.

ich obecność, tym bardziej że powstały już inne publikacje zajmujące się tą kwestią szerzej²³. Ponadto – jak zauważa Michał Wyrostkiewicz – niemal wszystkie teksty Mszy świętej spełniają warunek bycia ekologicznymi, więc przedstawienie ich w sensowny sposób wymaga ograniczenia się tylko do tych stricte przyrodniczych²⁴.

2. EKOLOGICZNY WYMIAR ZNAKÓW I SYMBOLI LITURGICZNYCH

Poza przekazem werbalnym wyrażonym w tekstach eucharystycznych Kościół przekazuje nam treści w liturgii w sposób niewerbalny, poprzez różnego rodzaju znaki i symbole. Sposób ten jest obecnie szczególnie problematyczny ze względu na trudności współczesnego człowieka w „czytaniu” znaków, co sygnalizował już Romano Guardini pisząc o potrzebie formacji liturgicznej²⁵. Jednak żadną miarą nie można spisywać na straty tego bogactwa treści płynącego z przekazu niewerbalnego liturgii i podjąć wszelkie starania, aby lud Boży, patrząc na święte obrzędy, „czytał” ich znaczenie. Tym bardziej, że kryje się za tymi, nieraz bardzo prostymi, znakami i symbolami, głęboka teologia, która przynajmniej w niektórych przypadkach poucza nas, edukuje i kształtuje w kwestiach ekologicznych, co mam zamiar wykazać.

Największym i najważniejszym liturgicznym symbolem, a także sakramentalnym znakiem jest chleb i wino oraz ich przeistoczenie. Chleb i wino, które są pokarmem i napojem, czyli czynnikami koniecznymi do życia, owocem ściśle określonej współpracy człowieka z naturą (chleb pszenny, świeżo wypieczony, niekwaszony; wino z owoców winnego krzewu, naturalne, czyste²⁶). Owa współpraca już sama w sobie jest wzorem harmonii między człowiekiem a stworzeniem, typem doskonałego zarządzania stworzeniem według woli Boga. Pokarm i napój pod postacią chleba i wina na ołtarzu staną się pokarmem duchowym dającym życie wieczne. Stworzenie w tym sakramentalnym znaku jest w sposób szczególnie wywyższone, Bóg przeistacza je w samego Siebie. W tym przeistoczonym kawałku Chleba całe stworzenie dąży do ubóstwienia, do świętych godów, do zjednoczenia ze swoim Stwórcą²⁷. W Eucharystii cały wszechświat złączony z Chrystusem

²³ Mowa tu o m.in. M. Wyrostkiewicz, *Ekologiczny wymiar Eucharystii. Czy Eucharystia jest ekologiczna*, w: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. Słotwińska, Lublin 2007, s. 259–306.

²⁴ M. Wyrostkiewicz, dz. cyt., s. 297.

²⁵ R. Guardini, *Liturgia i formacja liturgiczna*, s. 26.

²⁶ *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2006, 320–322.

²⁷ Benedykt XVI, *Homilia w uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa (15 VI 2006)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9–10(2006), s. 40.

oddaje chwałę Bogu²⁸. Jest aktem kosmicznej miłości, ponieważ będąc sprawowana nawet na małym ołtarzu wiejskiego kościoła, jest wciąż sprawowana na ołtarzu świata²⁹. Eucharystia jest antycypacją czasów ostatecznych, jest sakramentem eschatologicznym, zapowiedzią przemiany tego świata, zapowiedzią „nowej ziemi” i „nowego nieba”. Obecność Chrystusa pod postacią chleba i wina jest najpełniejszym i najdoskonalszym znakiem miłości Boga do całego stworzenia, jest antycypacją ich ostatecznego celu, a co za tym idzie, jest największym dowodem wartości stworzenia, nakazem jego poszanowania oraz zachętą do jego przemieniania już teraz.

Innymi, szczególnie wyraźnymi symbolami są te, które kryją się za elementami naturalnymi w liturgii. Tak więc ogień i światło symbolizują Chrystusa – „światło świata” (J 8,12), Jego boską naturę oraz cały Jego Kościół („Wy jesteście światłem świata” – Mt 5,14). Światło ponadto służy do uwielbienia Chrystusa³⁰. Kolejnym elementem naturalnym jest kadzidło, którego unoszący się dym ma nam przypominać modlitwę ludu Bożego wznoszącą się ku Panu, a poza tym, podobnie jak światło jest wyrazem szacunku, czci i uwielbienia. Szczególnie szerokie znaczenie, uzależnione od kontekstu, ma woda, która może nam po prostu przypominać chrzest i oczyszczać (np. przy 4. formie aktu pokuty), lub symbolizować ludzką naturę Chrystusa (przy dolewaniu wody do wina – „Przez to misterium wody i wina daj nam, Boże, udział w bóstwie Chrystusa, który przyjął nasze człowieczeństwo”³¹). Wszystkie te elementy są anabatycznymi środkami wyrazu, tzn. przypominają nam o boskiej rzeczywistości, w pewien sposób przenoszą nasze zmysły ku Bogu. W ten sposób poprzez naturę człowiek przybliża się do Boga, przeżywa całym sobą Jego obecność i za pomocą stworzenia Go chwali. Stworzenie jest pomocą dla człowieka do oddawania czci Bogu oraz bardziej pełnego przeżywania liturgii, a człowiek jest pośrednikiem między naturą a Bogiem, przynoszącym na święte obrzędy Kościoła resztę boskiego stworzenia ku chwale Boga. W liturgii zarysowuje się piękna harmonia antycypująca „nową ziemię i nowe niebo” (Ap 21,1) między stworzeniem, jego koroną – człowiekiem i Stwórcą. Jednak poza wyżej wymienionymi kryterium nauki ekologicznej spełniają również ołtarz³² oraz wszelkie, szaty³³ i naczynia liturgiczne³⁴, co do których zaleca się, aby były wykonane z tworzyw szlachetnych i naturalnych. Służy to nie

²⁸ Franciszek, *Laudato si'*, 236, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html (27.05.2024).

²⁹ Jan Paweł II *Ecclesia de Eucharistia*, 8, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_eccle-de-euch.html (27.05.2024).

³⁰ M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 234.

³¹ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, dz. cyt., s. 15*.

³² *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, dz. cyt., 301.

³³ Tamże, 343.

³⁴ Tamże, 329.

tylko tej, wspomnianej wyżej harmonii, ale również (a może przede wszystkim) pięknu, które najpełniej się urzeczywistnia w tym, co stworzył sam Bóg. Owo piękno tylko zewnętrznie polegające na estetyzmie ma dużo większe znaczenie niż tylko przyjemność zmysłów. Piękno jest sposobem docierania do nas prawdy o miłości Boga (który owo piękno wyrażane przez stworzenie dał nam w zarządzanie), piękno nas fascynuje, odrywa od nas samych, pociąga ku Bogu. Stworzenie i jego piękno pozwala nam dostrzec Boga. Piękno jest najwyższym wyrazem chwały Bożej, jest otwarciem się Nieba ku ziemi³⁵. W tradycji wschodniej piękno jest jednym z najwspanialszych sposobów wyrażania Boskiej harmonii i wzorcem przemienionej ludzkości³⁶.

3. EDUKACYJNY WYMIAR EUCHARYSTII

Jak wykazałem, treść liturgii Mszy świętej jest obfita w aspekty ekologiczne, jednak bez uprzedniej formacji wszystkie te treści będą padały w pustą przestrzeń. Jak zaznaczyłem we wstępie liturgia, a zwłaszcza Eucharystia, jest szczególnym miejscem spotkania chrześcijanina z teologią, jest nośnikiem olbrzymiej ilości informacji, jest potencjałem, który prosi się o wykorzystanie. Może być środkiem edukacji nie tylko ekologicznej. Ze swej natury Eucharystia wychowuje, kształtuje i uświęca całego człowieka, a Kościół Katolicki poczuwa się do troski o całe życie ludzkie, zgodnie z nakazem Chrystusa³⁷. Bez wątpienia, działalność duszpasterska Kościoła może być kojarzona z procesem wychowywania. Zarówno temu pierwszemu jak i drugiemu przyświecają tożsame cele – kształtowanie człowieka, jego postaw, osobowości, tożsamości. Ta funkcja wychowawcza w duszpasterskiej działalności Kościoła w szczególności sposób przejawia się w wychowaniu przez liturgię.

Wychowanie w kulcie liturgicznym jest ze swej natury wychowaniem stricte chrześcijańskim³⁸. Oznacza to, że jest w pewnym sensie ekskluzywne, lecz w najpełniejszy sposób umożliwia człowiekowi rozwój intelektualny i moralny, gdyż jest osadzone w samej Prawdzie. Bynajmniej nie twierdzą tutaj, że liturgia jest jedynym i wystarczającym środkiem do ukształtowania człowieka, twierdzą jedynie, że jest środkiem koniecznym do pełnego ukształtowania chrześcijanina, jest

³⁵ Benedykt XVI, *Sacramentum Caritatis*, 35, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html (14.05.2024).

³⁶ Jan Paweł II, *Orientalis lumen*, 11, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/orientalis_lumen_02051995.html (27.05.2024).

³⁷ Paweł VI, *Gravissimum Educationis*, wstęp, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/inne/deklaracja_wych_28101965.html (14.05.2024).

³⁸ Tamże.

„pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią prawdziwie chrześcijańskiego ducha”³⁹. O tym, że sama liturgia nie jest wystarczająca, świadczy chociażby to, że wymaga ona wyjaśnień, uprzednich katechez, przygotowań, po to by w sposób prawidłowy wyciągać z niej treści, które ma nam do przekazania⁴⁰. A do przekazania ma na pewno wiele, ponieważ jest ona „streszczeniem i podsumowaniem całej naszej wiary”⁴¹. Stąd wniosek, że człowiek uczestniczący w liturgii w sposób zaangażowany, pełny i świadomy może być kształtowany pod wpływem treści, jakie się w niej kryją, czyli pod wpływem treści całej naszej wiary. W tym procesie bez wątpienia pomaga prawdziwa, rzeczywista i substancjalna obecność Jezusa – najwyższego Pedagoga. Poprzez tę właśnie obecność Boga, zostajemy uświęceni podczas każdej Mszy świętej⁴². To uświęcenie uzdalnia nas do coraz większego doskonalenia się, nie tylko podczas liturgii, ale i poza nią w życiu codziennym – co jest celem wychowania. Kult chrześcijański obejmuje każdy aspekt naszego życia i go przemienia, dzięki antropologicznej wartości, którą Chrystus wniósł w Eucharystii, wszystko co ludzkie może być w niej przeżywane i doskonalone⁴³. Jak zauważa papież Franciszek, nawet tak prosta rzecz jak jedność gestów i postaw podczas liturgii (znak krzyża, siedzenie, klęczenie itd.) wychowują człowieka, pomagają mu zauważyć jego wyjątkowość, nie w postawach indywidualistycznych, ale w świadomości bycia jednym ciałem. Ta jedność postaw i gestów wprowadza porządek w wewnętrznym świecie człowieka, każe mu przeżywać uczucia, postawy, zachowania⁴⁴. Skoro więc nawet w tak prostych gestach dokonuje się kształtowanie człowieka, to o ileż głębsze i doskonalsze byłoby owo kształtowanie, gdyby uczestnik Mszy świętej był przygotowany do rozumienia tekstów euchologicznych oraz „czytania” symboli i znaków.

Ważkość tego kultycznego aspektu duszpasterskiej działalności Kościoła w wymiarze wychowawczym niech potwierdzi wezwanie papieża Benedykta XVI do organizowania katechez mistagogicznych w celu pełniejszego przyjęcia treści płynących z liturgii i mających potencjał przemieniać człowieka: „Każda chrześcijańska wspólnota jest wezwana, by była miejscem pedagogicznego wprowadzania w tajemnice, które się celebruje w wierze”⁴⁵.

³⁹ *Konstytucja o Liturgii Świętej „Sacrosanctum Concilium”*, 14.

⁴⁰ R. Guardini, *Liturgia i formacja liturgiczna*, s. 26.

⁴¹ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2012, 1327.

⁴² *Konstytucja o Liturgii Świętej „Sacrosanctum Concilium”*, 7.

⁴³ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, 71.

⁴⁴ Franciszek, *Desiderio desideravi*, 51, https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2022/11/List_desiderio-desideravi.pdf (14.05.2024).

⁴⁵ Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, 64.

PODSUMOWANIE

Teologia poprzez ekoteologię zajmuje swoje stanowisko w kwestii ekologicznej. Jako przyczynę złej postawy wobec środowiska naturalnego podając błędnie ujętą antropologię, która nazbyt dowartościowuje naturę kosztem człowieka, lub odbiera jej wszelką wartość. Zadaniem teologii jest przekazanie ludowi Bożemu obecnej w Bożym objawieniu bogactwa prawdy o relacji człowieka z całym stworzeniem. Idealnym środkiem do realizacji tego celu wydaje się być liturgia Mszy świętej, która w swoich treściach zawiera całe nauczanie Kościoła. Wiele symboli, znaków oraz tekstów będących częścią liturgii eucharystycznej, zawierają wprost przesłanie ekologiczne. Szczególnie ważna jest celebracja Eucharystii, która w sposób najdoskonalszy objawia nam miłość Boga do całego stworzenia, co implikuje jego niezbywalną wartość. Problematyczne może się okazać przyswajanie owych treści przez lud Boży. Do pełnego zrozumienia treści, które ma do zaoferowania liturgia Mszy świętej konieczna jest uprzednia formacja. Takie przygotowanie wiernych do jeszcze pełniejszego uczestnictwa w Eucharystii może okazać się niezwykle owocne ze względu na bogactwo treści, jakie się w niej zawierają, a które, jeśli tylko człowiek je dostrzeże i zrozumie, zaczną go kształtować, edukować i wychowywać. Owa edukacja poprzez pełne i zaangażowane uczestnictwo w Mszy świętej nie dotyczy oczywiście jedynie kwestii ekologii, ale każdego aspektu ludzkiego życia. Odpowiednio przeżywana liturgia jest w stanie przemieniać całego człowieka.

Bibliografia

Babiński J., *Ekologiczna interpretacja kreatologii*, w: *Credo Domine, adiuva incredulitatem meam. Księga jubileuszowa dedykowana Ojcu Profesorowi Jackowi Salijowi OP*, red. J. Kupczak, C. Smuniewski, Poznań-Kraków 2017, s. 83–98.

Babiński J., *Ekoteologia*, Warszawa 2020.

Babiński J., *Stworzonosc człowieka jako fundament ekologicznej odpowiedzialności*, „Forum Teologiczne” 21(2020), s. 125–138.

Bartnik Cz. S., *Dogmatyka katolicka. Tom I*, Lublin 2000.

Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, Kraków 2009.

Benedykt XVI, *Homilia w uroczystosc Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa* (15 VI 2006), „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9-10(2006), s. 40.

Benedykt XVI, *Niech Duch Święty odnowi ten kraj* (przemówienie podczas ceremonii powitania na XXIII Światowych Dniach Młodzieży, 18.VII.2007), „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 9(2008), s. 11–12.

Benedykt XVI, *Sacramentum Caritatis*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20070222_sacramentum-caritatis.html, (14.05.2024).

Bonora A., *Człowiek obrazem Boga w Starym Testamencie*, „Communio” 2(1982), s. 3–15.

Franciszek, *Desiderio desideravi*, https://episkopat.pl/wp-content/uploads/2022/11/List_desiderio-desideravi.pdf, (14.05.2024).

Franciszek, *Laudato si'*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html, (27.05.2024).

Guardini R., *Liturgia i formacja liturgiczna*, Kraków 2022.

Jan Paweł II *Ecclesia de Eucharistia*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_20030417_eccl-de-euch.html, (27.05.2024).

Jan Paweł II, *Oriente lumen*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/orientale_lumen_02051995.html, (27.05.2024).

Jurczyk B., *Ekologia – człowiek – Kościół. Antropologiczny wymiar kryzysu ekologicznego w ocenie Kościoła*, Opole 2002.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 2012.

Konstytucja o Liturgii Świętej „Sacrosanctum Concilium”, Poznań 2002.

Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999.

Łepko Z., *Antropologia kryzysu ekologicznego w świecie współczesnej literatury niemieckiej*, Warszawa 2003.

Mszał rzymski dla diecezji polskich, Poznań 2013.

Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, Poznań 2006.

Paweł VI, *Gravissimum Educationis*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/inne/deklaracja_wych_28101965.html, (14.05.2024).

Paweł VI, *Populorum progressio*, https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_26031967_populorum.html, (24.02.2024).

Wyrostkiewicz M., *Ekologiczny wymiar Eucharystii. Czy Eucharystia jest ekologiczna*. W: *Siedem sakramentów świętych w nauczaniu katechetycznym*, red. H. Słotwińska, Lublin 2007, s. 259–306.